

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дфн **ЕРИКА ЛАЗАРОВА**

за дисертационния труд на доц. д-р **Людмила Евлогиева Иванчева**
”НАУКАТА В СЪВРЕМЕНОТО ОБЩЕСТВО НА ЗНАНИЕТО: РОЛЯ,
СТАТУС И СОЦИАЛНИ ФУНКЦИИ”

за присъждане на научната степен “Доктор на социологическите науки”
по научна специалност 05.11.03 „Наукознание” от професионално
направление 3.1. „Социология, антропология и науки за културата”

ДАНИИ ЗА ДИСЕРТАНТА: Познавам доц. д-р Людмила Иванчева и съм свидетел как през последните години тя израсна като водещ науковед, съчетаващ иновативно мислене с отлична запознатост с всичко актуално в специализираната литература на няколко езика, което ясно личи и в предложения текст за присъждане на научното звание "доктор на науките". Тя има активна публикационна и експертна дейност, което проличава от отличните резултати от тазгодишната Атестация на учените в ИИОЗ.

АКТУАЛНОСТ НА ДИСЕРТАЦИОННАТА ТЕМА: Изрично ще подчертая *дисертабилността на темата* и избрания и успешно приложен *комплексен и интердисциплинарен изследователски подход* за разкриване *модела на съвременното развитие* и функциониране на науката с оглед на нейните социални и собствено когнитивни функции в обществото на знанието.

Изключително положително впечатление прави прецизното и същевременно стегнато и ясно очертаване на основните параметри на представения дисертационен труд, което само по себе си е индикация, че пред нас стои един изграден и зрял учен, усвоил до съвършенство методиката на научното изследване.

Тя съумява да представи адекватна картина на битието на съвременната наука, превръщаща се от първостепенна производителна сила в *генерален двигател на общественото развитие*, детерминиращ не само промените на ниво обществено производство и генериране на нови знания, но и променящ *самата нагласа на личността към познанието*, което вече

се превръща и в първостепенен фактор на личностното развитие и социална реализация.

СТРУКТУРА, СЪДЪРЖАНИЕ И ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД: Дисертацията на доц. д-р Л. Иванчева „*НАУКАТА В СЪВРЕМЕНОТО ОБЩЕСТВО НА ЗНАНИЕТО: РОЛЯ, СТАТУС И СОЦИАЛНИ ФУНКЦИИ*” представлява завършен и съдържателен труд, разкриващ в целостта и многоаспектността му актуалния проблем за наблюдаваната през последните десетилетия *качествена промяна на социалните функции, ролята и статуса на науката във формиращото се общество на знанието.*

Дисертационният труд се състои от въведение, раздел, представящ основните параметри на изследването, четири глави (организиран в раздели и подраздели), заключение, две приложения и литература в общ обем от 407 печатни страници. Текстът съдържа 30 броя фигури (графики и схеми) и 9 таблици.

В обем от 460 страници и базирайки се на около 600 литературни източника на кирилица и латиница, авторката успешно прилага *принципа на интердисциплинността*, трайно съчетавайки науковедския прочит с историзма, социологическия ракурс и философската перспектива, за да покаже как промените в процеса на добиване и разпространение на знанията води до постигане на по-значими социални ефекти и до нови измерения на сътрудничеството с обществеността.

От гледна точка на науковедския и на историко-научния подход дисертацията представлява мащабно, задълбочено и иновативно теоретично изследване на социалните функции и роля на съвременната наука в условията на утвърждаване на общество, базирано на знания. За разлика от някои обзорни трудове върху подобни обширни теми, при които авторите се увличат в описание на всякакви аспекти и подробности в представянето на разнообразни концепции, тези, факти и постановки, често изпускат при това нишката на собствената си изследователска цел, настоящата дисертация изобщо няма подобен компилативен характер. Напротив, тя носи дух на аналитичност и синтетизъм, генериращи множество евристични решения (например създадените от авторката методологична интерпретативна схема и функционален модел на екзо-системните социални измерения на науката), както и прозрения, чиято

поанта е предложената нова концептуална рамка, базирана на тезиса за „социално ангажираната наука”.

Но доц. Иванчева не спира дотук, а развива идеята си и на приложно ниво, разработвайки количествено измерим **индекс**, който позволява ранжиране на отделните страни по степен на социална релевантност на изследователските им системи. Дисертацията съдържа и редица други ценни и новаторски по характер заключения и резултати – и по отношение на обобщение и систематизация на историко-научните корени на идеята за социални функции на науката; и във връзка с изясняване на диалектичната взаимовръзка между базисни понятия като „общество на знанието” и „информационно общество”; и с установяването и систематизацията на основните фактори за трансформацията на социалните функции на съвременната наука.

Както и в монографията си (2015), на която съм рецензент, тя тръгва в значително по-обширния и съдържателно обогатен свой дисертационен труд от *историческия прочит на проблема* и се насочва към онова, което се нарича recent history of science, за да диагностицира закономерностите и да изследва качествено новата ситуация при създаване на т.нар. „общество на знанието” и трансформациите на социалните функции на науката в условията на глобализацията и качествено новата роля на познанието в постмодерната епоха.

И точно това прави трудът ѝ актуален и необходим за науковедското осмисляне на новите реалии в общественото и научно развитие на XXI век.

Водена от представата за науката като дейност, която трябва да бъде „... в полза на човечеството като цяло, да допринесе за това по-дълбокото разбиране на природата и обществото да стане достояние на всеки един и да осигури по-добро качество на живот и устойчива и здравословна околна среда за настоящото и бъдещите поколения” (UNESCO 1999)¹, доц. Иванчева ситуира своите анализи в контекстуалността на интелегентния и устойчив растеж на обществото като безалтернативен път на съвременната цивилизация.

---

¹ Виж стр. 8

Авторката осъществява успешен синтез между историко-научния и компаративисткия методи при излагане и съпоставяне концепциите на изтъкнати учени и изследователи на науката от миналото до днес, като се започне с емблематични фигури за световното и националното научно развитие като Френсис Бейкън или Марин Дринов и се стигне до най-известните постомодерни постановки за същността на науката и перспективите на научното развитие през XXI век с оглед програмните документи на научната политика на Европейския съюз. Като по този начин следва, според мен, най-съдържателния дискурс – на съвпадение на логическо и историческо.

Следва да се изтъкне като съществен принос на дисертационния труд (неотразен като такъв от самата авторка) висококомпетентната *историко-научна възстановка на развитието на самата идея за социална роля и функции на науката от 30-те години на миналия век до днес*. При това обзорът на това идейно развитие няма дескриптивен характер, а е базиран на задълбочен аналитико-систетичен подход. Например, при представянето на основополагащото произведение на Джон Бернал е направен изводът, че *„социалната роля на науката е изведена посредством задълбочен анализ на тезата за обществената медиация между когнитивното и приложното измерение на науката”* (с. 26).

Ревитализира се самият концепт **„социални функции на науката”**, въведен от Джон Бернал, доколкото съвременните теоретични постановки и концепции, които имплицитно разглеждат тяхната промяна, акцентират върху засилената роля на научните изследвания за икономическото и социално развитие, върху променените взаимоотношения с различните компоненти на социалната среда, вербализирайки тези процеси в понятия като *„социална релевантност на изследванията”*, *„социалноотговорна наука”*, *„социална поръчка”*, *„отворена иновация”* и пр. Във визираните теории и концепции обаче почти липсва понятието *„социални функции на науката”* – дори при едно бегло търсене в Гугъл под тази ключова дума се показват сайтове, свързани с книгата на Бернал, както и статии, посветени на това произведение.

Аз съзирам специфичен приносен момент в дисертационен труд именно и в **реактивирането на концепцията за „социални функции на науката” в дискурса на съвременните социални изследвания на науката**. И то под формата на систематизирана класификационна схема,

изведена на базата на използване на системния подход и поставена в оригинална концептуална рамка, разглеждаща науката като система с два основни компонента – когнитивен и социален, функционираща в определена среда, чиито влияещи фактори също са прецизно открити от авторката. Ясно изявени са и компонентите на научната система, оказващи социално въздействие. В тази връзка доц. Иванчева идентифицира един специфичен фактор, а именно институционалостта в нейното базисно значение за развитието на системата на познанието като цяло:

*„Важно значение по отношение на социалната роля и функции има типът на съответната изследователска институция. Тук най-съществената отлика е в различното ипостазиране на самата наука: например при организациите от академичен тип (изследователски институти, центрове и университети) тя бива развивана като **обществено благо**, докато в рамките на корпоративните изследователски звена науката се представя в качеството ѝ на **частно знание**”.*

Дори самото проследяване съдържанието на труда разкрива *широкия спектър от въпроси*, които доц. д-р Людмила Иванчева поставя като център на една виртуална дискусия по проблемите на постмодерното битие на науката. С оглед изключителната поливалентност на изследвания предмет авторката прилага специфичен подход: освен общите теоретични постановки, на които стъпва анализът, в много от случаите съответната концептуална рамка се представя през призмата на конкретен проблем, например при изследване на отношенията фундаментална – приложна наука, на взаимодействията между наука и общество; на развитието на иновационните системи и пр.

Съществен принос е разработката на специална *наукометрична методика*, с приложението на която по безспорен начин се потвърждава авторовата теза за актуалността на едно подобно изследване и за наличието на нарастващ изследователски интерес към социалната роля на науката в условията на формиращи се „общества на знанието” в отделни страни и региони.

Като особено значимо се откроява присъствието на такива важни, бих казала дори знакови за съвременната ситуация въпроси като съотношението „информационно общество” – „общество на знанието” –

един много проблемно и задълбочено разгледан аспект на изследването, съотношението ”наука–управленска сфера” и съответно извеждане на нови виждания за релацията „наука-общество” като особено перспективна област на науковедските изследвания през Третото хилядолетие.

Не мога да не се спра специално на начина, по който бива третирано въздействието на обществената среда върху науката, с отчитане сложната динамика на двата само привидно взаимно изключващи се фактора:

- **Генериране на все повече несигурност**, която редуцира възможността за пост-позитивистко планиране;
- **Тенденция към самоорганизация**, която е тясно свързана с нарастването на рефлексивността.

Допада ми подчертано и изведената *взаимозависимост между наука, правителствен сектор, бизнес и широка общественост* в дисертацията. Позицията на доц. Иванчева е категорична: „На равно ниво по значимост се поставят вече както **качеството** на научните изследвания и постижения, така и тяхната **социална релевантност**, свързана със зачитане и на интересите, и на ценностните ориентири на обществото. Тези два компонента се свързват в понятието **”стратегически изследвания”** (Rip 2002). Комбинацията им не е идентична в различните науки и изследователски направления, но тя е достатъчно значима, за да потвърди, че тази нова научна категория “стратегическо изследване” е едно реално явление на съвременността.”

Всички тези споменати аспекти са изведени логически скруполюзно, като е използвана в пълна мяра класическата и най-новата научна литература. Но още по-важно е, че доц. Иванчева умее да обобщава и да вижда развитието на науката в перспективата на собственото ѝ развитие, отчитайки същевременно най-важните тенденции както в културно-историческия процес, така и в световната изследователска практика. При това авторката се опира на такива добри практики като утвърдените или налагащи се форми на изпреверващо познавателно отразяване на реалността (прогнозиране, форсайт и стратегически изследвания), особено важни по отношение задаването на нов социален контекст на европейската наука.

Развитието на социалната значимост на науката е свързано и с взаимоотношението между фундаменталните и приложните изследвания.

Този важен аспект също е уловен от авторката, която скрупулъзно и вещо анализира съвременните концепции и тенденции във връзка с тези процеси, идентифицирайки редица нови и интересни постановки като тази за „квадранта на Пастър”, конвергиращите технологии или т.нар. „наука за имплементирането”, даваща иновативни решения във връзка например със съществуващия проблем за ефективното въвеждане на съвременните научни постижения в клиничната медицинска практика.

Трансферът на научни знания и развитието на иновационните системи са разгледани от нова, различна перспектива: какво е тяхното значение за интензифицирането на диалога наука – общество, както и за постигането на по-силно и ефективно социално въздействие на изследователските резултати и на готовите научни продукти и технологии. Тези особено важни и обговорени с истинска научна отговорност проблеми са поставени както в широк европейски, така и в национален контекст.

Ще се спра специално на още няколко теми и тези, които са от съществено значение с оглед евристичността на дисертационния труд, като например откритата от доц. Иванчева като особено важна *интегративна функция на науката*. Тя е разгледана обстойно в редица аспекти: обществен интерес и нагласи към науката, концептуални модели на взаимоотношенията наука – общество, пряко участие на обществеността в научните изследвания, както и ролята на научната популяризация и институционализацията на диалога „наука-общество”. Пролиферацията на формите на публично участие в НИРД е представена в обобщен и систематизиран вид под формата на добре разработена от авторката *класификационна схема*, което е нейна допълнителна теоретична заслуга. Критичното ѝ отношение, което не приема наготово чуждите постановки, а се стреми да ги перосмисли с оглед на българските и актуалните световни реалии, проличава отново в представянето на *последниците от засиленото взаимодействие между науката и широката общественост*, където не са спестени и възможните отрицателни ефекти.

Ще добавя при това, че демонстрираният *критично-аналитичен поглед към различните политически измерения на проблема за развитието на науката* в съответствие с обществените потребности, интереси, очаквания и ценности, има потенциалът да допринесе за въвеждането на по-адекватни и съзвучни с налагащите се тенденции в това отношение

политически решения, законодателни мерки и инициативи, които да спомогнат както за създаване на по-благоприятна среда за развитие на самата наука, така и за увеличаване на социалната ѝ „принадена стойност” и в крайна сметка – за ускоряване на икономическото развитие, редуциране на рисковете и постигане на траен и устойчив обществен просперитет.

Високо оценявам и лансираната в труда теза за *методологичното обогатяване на обществените науки като предпоставка за по-силно социално въздействие*, при което методологичната саморефлексия е концептуално обоснована в рамките на представения оригинален базисен функционален модел на отношенията на науката с нейната социална среда. Осветляването на примера за приложение на теоретико-множествения подход в социологическите проучвания също съдържа значим *новаторски елемент*, доколкото в аналитичен план представя възможностите на един разработен сравнително наскоро и твърде обещаващ метод на социално изследване, който очаква своето въвеждане в българската изследователска практика. Важен в тази насока от гледна точка на история на науката е и фактът, че е открит значим **български принос** в разработката на този подход.

Не мога да не отбележа специално и отделеното важно място за обговаряне проблемите на *изследователската етика* в т.нар. общество на знанието или защитената теза за *науката като обществена ценност*. Иванчева показва, че е учен, предлагащ отговорно нови решения. Тя поставя например по иновативен начин проблема за *етоса в науката и етоса на науката*.

Специално трябва да бъде подчертана и идеята ѝ за ***Индекс на социална ангажираност на науката***, който предоставя нов и ефективен изследователски инструмент за провеждане на международни съпоставителни анализи, което засилва приносния характер на представения труд. Като се има предвид, че лично аз съм доста скепитчна към всякакви формули при обясняване на обществените процеси и тяхната ефективност, трябва изрично да изтъкна, че съм впечатлена от начина, по който доц. Иванчева е подхождала към въпроса, и от опита ѝ да изведе своя хипотеза, която има добри изгледи да бъде високо оценена – и то не само у нас – като *научковедски принос*.

Социално и нравствено ангажираният поглед върху научното развитие дава възможност на д-р Людмила Иванчева да изяви в пълна мяра своите епистемологични и творчески възможности на науковед, който работи иновативно и с познаване на световната научна теория и практика и точно затова съумява да предложи един труд, в който изчерпателно и евристично биват осмислени въпросите на научното развитие днес и в перспективата на глобализиращите се общество и наука.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Солидаризирайки се със собствените постановки за приносите на д-р Людмила Иванчева за предложения дисертационен труд и оценявайки ги като **адекватни и релевантни на поставените от нея изследователски задачи**, както и с оглед на професионално подготвения автореферат и внушителния брой публикации по темата на дисертацията, съм убедена, че изследването „**НАУКАТА В СЪВРЕМЕННОТО ОБЩЕСТВО НА ЗНАНИЕТО: РОЛЯ, СТАТУС И СОЦИАЛНИ ФУНКЦИИ**” трябва да бъде оценено като дисертационен труд с **висока научна стойност**.

Затова не просто давам високата си и категорична оценка и ще гласувам за присъждане на доц. д-р Людмила Иванчева на научната степен „доктор на социологическите науки”, но и призовавам всички уважаеми членове на Научното жури да дадат своя положителен вот.

26 октомври 2015 г.

проф. дфн Ерика Лазарова